

ARZ-I HAL 1910

ZİYA PASA 1825-1880

Genel bakış

Arz-ı Hâl, Ziya Paşa'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında zor günler geçiren Osmanlı Devleti'nde idari ve mali ıslahatlar yapılması için öneri ve düşüncelerini ortaya koyduğu eseridir. Genellikle "padişaha sunulan bir dilekçe" olarak tanıtılan eserde Ziya Paşa'nın kısa bir biyografisi ve yıkılmaya doğru giden bir ülkenin yıkılışını önlemek amacıyla yaptığı sosyal, siyasi ve ekonomik alanlara ilişkin öneri ve düşünceleri bulunmaktadır. Arz-ı Hâl, Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında kendisine Londra'da 1867 yılında takdim edilmiş ve şairin ölümünden sonra müstakil bir eser olarak bastırılmıştır. Ziya Paşa'nın devlet tecrübelerinin büyük bir ustalıkla yansıtıldığı bu eser, yer yer siyasetnâme özelliklerine sahip olup 72 sayfadan müteşekkildir. Eser, ilk olarak İkinci Meşrutiyet'in ilanından birkaç yıl sonra yayımlanmıştır.

Kişiler

Sultan Abdülaziz: Diplomatik olarak Avrupa seyahatine çıkan ilk Osmanlı padişahıdır. Arz-ı Hal, Avrupa seyahati sırasında kendisine Londra'da takdim edilmiştir.

Ali Paşa: Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminin Mustafa Reşid Paşa ve Keçecizade Fuat Paşa ile birlikte en önemli üç devlet adamından biridir. Abdülmecid ve Abdülaziz saltanatlarında beş defa olmak üzere toplam sekiz yıl üç ay sadrazamlık yapmıştır. Dönemin bazı devlet ricalinden Ali Paşa tarafından Girit adasında uygulamaya konulan ıslahat kararları tenkit edilmiştir. Ziya Paşa yazdığı bir şiirinde de Ali Paşa'yı Girit meselesinden dolayı acizlikle suçlamıştır.

Fuat Paşa: Tanzimat döneminin önde gelen üç siyasi liderinden biridir. Sultan Abdülaziz Han'ın Avrupa seyahatine hâriciye nâzırı olarak katılmıştır.

KONU

Arz-ı Hâl, Ziya Paşa'nın kötü günler geçiren Osmanlı Devleti'nde idari ve mali ıslahatlar yapılması için öneri ve düşüncelerini ortaya koyduğu bir eserdir. Ziya Paşa'nın devlet tecrübelerinin büyük bir ustalıkla yansıtıldığı bu eser, bir siyasetnâme hüviyetinde olup 72 sayfadan müteşekkildir. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında kendisine Londra'da takdim edilmiş ve şairin ölümünden sonra müstakil bir eser olarak bastırılmıştır.

Sultanı öven ifadelerle eserine başlangıç yapan Ziya Paşa, Avrupa'ya gelmesi üzerine rütbesinin elinden alındığını ve İstanbul'da bulunmamasının boşluğundan istifade edilerek kendisi hakkında pek çok iftira üretildiği iddia ederek sözlerine başlar. Paşaya göre, bu iftiralar kendisinin bir devlet memuru olması münasebetiyle devlete yapılmış bir hakaret sayılmalıdır. Şair Ziya Paşa, hem kendini savunmak hem de derdini anlatabileceği yegâne mercinin yine padişah olduğunu dile getirerek satırlarına başlar.

OLAYLAR

Ziya Paşa'nın ıslahat isteği Ziya Paşa'ya göre devletin idaresi değişmelidir. Her ne kadar alenen söylemese de Ali ve Fuat Paşaların görevden alınması gerektiğini aksi takdirde devletin yıkılacağını öne sürer. Paşa Mabeyn Kâtipliğinden uzaklaştırılmasının sebebi olarak Ali Paşa'yı gösterir. Zira Ali Paşa, ona göre, devleti ayakta tutmak için yapılacak reform ve ıslahatlarına karşıdır. Kendisi de bu reform ve ıslahatları yapan ekibin içinde olduğu için tasfiye edilerek saraydan uzaklaştırıldığını düşünür. Buna sebep olanlar da saraya karşı kendisini idarenin en önemli parçası olarak gören Bâb-ı Âli çevresidir. Esasında bu düşünceleriyle Ziya Paşa, padişaha yetki ve otoritesine sahip çıkması çağrısında bulunmaktadır. Atina elçiliğine gitmemesinin sebebi, Yunanlıların suikast ihtimâli nedeniyle devletin bir elçisine zarar vermesi tehlikesidir.

Ziya Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılması Ziya Paşa, on üç gün sonra verilen göreve gitmeyip istifa ettiğini ve bunun üzerine Kıbrıs mutasarrıflığına atandığını dile getirir: "Yunanistan'ın ihtilâli galeyanda ve öyle bir karşılıklı başında fes bulunun bir Osmanlı sefirinin canı emniyette olmayacağını meydanda olmakla hem nefsimi ve hem de devletin namus-u muhteremini muhafaza maksadıyla istifaya mecbur oldum. Akabinde rütbe-i mîr-i mîrânî ile uhde-i kemterâneme Kıbrıs mutasarrıflığı tevcih kılındı." Kıbrıs'ta ise babası ve çocuğunu kaybetmesinden sonra padişahın sayesinde Meclis-i Vâlâ azalığına seçildiğini anlatır. Mîr-i mîrân rütbesine terfi ettirilen Paşa, beylikçilik memuriyeti ve Bâb-ı Alî müfettişliği gibi görevler nedeniyle üzerine şimşekleri çektiğini not eder. Ona göre, padişahın yenilik, ıslahat ve reform isteğinin bir delili olarak bu makamlara getirilmiş, bu da Bâb-ı Alî'deki üst düzey görevlileri ürkütmüştür. Çünkü onlar yönetimde herhangi bir değişiklik istememektedirler. Türlü oyunlarla İstanbul'dan uzaklaştırıldığını anlatan Ziya Paşa, Amasya mutasarrıflığına tayin edildiğini yazar. Burada ağır hastalandığını, sekiz ay yattığını

ve kızını kaybettiğini yazan Ziya Paşa, Kıbrıs'ta yaşadıklarının benzeri talihsizliklere düçar kaldığını anlatır.

Ziya Paşa'ya Yapılan Haksızlıklar Amasya'daki çalışmalarıyla halkın takdirini kazandığını ve bütün Anadolu'ya ününün yayılması neticesinde gazetelerde kendisinden bahsedilmesinin Bâb-ı Alî'nin kışkanç memurlarının hased ve kinini üzerine çektiğini uzun uzun anlatan Ziya Paşa, kendisine oynanan oyunlarla yalancı şahitler gösterilmek suretiyle pek çok şikâyetlerle soruşturma geçirdiğini ve Canik mutasarrıflığına tayin edildiğini yazar. Burada da rahat bırakılmaz. Bâb-ı Alî'nin gönderdiği soruşturmacı, yeniden eşkiya ve yalancı şahit takımıyla suç isnadı yapmak ister. Ziya Paşa, kendisiyle ilgili çevrilen entrikaları ve haksızlıkları Sultan Abdülaziz'e şikâyet eder: "Mahallinde şâkîlerden mürekkep müteaddid komisyonlar yapıp mülhak kazalara yine şâkîlerden kul kul me'mûrlar gönderilip mutasarrıf-ı sâbık aleyhinde her kim bir da'va ifâ eder ise kendisine medâr-ı feyz olacaktır diye kûşe be-kûşe icrâ-yı tahrîkât edildi ve şu kadar ki me'mûrun avdetinde şikâyet-i vakıanın garaz ve iftirâdan ibâret olduğu yine şâkîlerin mühriyle musaddak mazbata ve mahzûrlarla meydâna çıktı." Bu kadar haksızlıktan ve kendi şikâyetlerinin dikkate alınmamasından sonra Meclis-i Vâlâ'da memur olarak görevlendirildiğini yazar. Bu görevinin kendini sevmeyenlerce (Alî Paşa dairesi) çekilemediğini ve yine iftiralara uğradığını anlatan Ziya Paşa, "... altı yedi mâh müddet meclis-i mezkûra devam ve kullarıyla hem-efkâr bulunan bazı hamîyetkârân ile bi'l-ittihâd devlet ve milletin zararını müstelzem olacak şeylerin men'-i vukuuna elden geldiği kadar ikdâm olundu." diyerek esasında gazetede yazılarını kastederek Namık Kemal gibi devrin aydınlarıyla yaptığı çalışmaları ifade etmek ister. Alî Paşa dairesinin "Meclis-i Vâlâda Ziya Bey kumpanyası var imiş" şayiasını yayarak buradaki görevinden alındığını yazar.

Ziya Paşa'nın Devlet Görevini Kabul Etmeyip Avrupa'ya Gitmesi Millet yolundaki faaliyetleri nedeniyle kendisine kötü muamele edildiğini; ancak kendisini milleti için çalışmaya zorlayanın ise idarenin vatandaşı umursamaması, açlık ve fakirliğin artması ve rüşvetin alenen alınması gibi kabullenemeyeceği suiistimaller olduğunu ifade eder. Ziya Paşa, bu ortamda kendisini düşünmediğini; haksızlıklara göz yumması durumunda devlet kademelerinde daha çabuk yükseleceğini bildiği hâlde bu yolu tercih etmemesini, millete ve devlete olan bağlılığı şeklinde yorumlar. Özellikle de tuz kaçakçılığı ve bu kaçakçılık yüzünden meydana gelen muharebe ve maddi kayıplar nedeniyle padişaha sunulmak üzere yazdığı lâyihanın kendisine kin besleyenlerin şimşegi iyice üzerine çektiğini anlatan Ziya Paşa, yüksek makamları ele geçirmişlerce bir suikast tehlikesi hissettiği için Avrupa'da bir görev verilmesi için uğraştığını ifade eder. Padişahın izniyle Avrupa'ya gitmeyi beklerken ve çeşitli hazırlıklar yaparken kendisine ikinci defa Kıbrıs mutasarrıflığı görevinin verilmesi üzerine bunun kendisi için "ikinci defa mezara girmek" anlamına geldiği için bu göreve gitmeyip istifa ettiğini Sultan'a zaten bildirmiş olduğunu ifade eder. Kurtuluş ümidi olarak gördüğü için ve görevinden istifa etmek suretiyle Avrupa'ya geldiğini anlatır. Cerîde-i Havâdis gazetesinde ise Ziya Paşa'nın kendisini mağdur göstermek ve görevini şahsi menfaatlerine alet ederek kindârâne hareket ettiği ilan edilerek rütbesinin kendisinden alındığı yazılmıştır. Ziya Paşa, bu durumu kabul edemez, canını kurtarmak için Avrupa'ya gelmek zorunda kaldığını yazar.

Devlet'i Yıkılmaktan Kurtaracak Öneriler

Sultan Abdülaziz'in tahta geçmesiyle halkta bir ümit uyandığını ve halkın önceki uygunsuzlukların ortadan kaldırılacağını, mal ve cana emniyet geleceğini ve ekonominin düzeleceğini düşündüğünü ifade eder. Sultan Abdülmecid zamanında Bâb-ı Alî'nin yüksek memurları çeşitli entrikalarla padişahı saf dışı ettiklerini, aldıkları ve uygulamaya koydukları her kararın başarısızlığında padişahı adres gösterdiklerini savunan Ziya Paşa, Sultan Abdülaziz'den bu hataya düşmemesini ister. Sultan Abdülaziz'in tahta geçer geçmez Tanzimat yeniliklerini sürdürmeye çalıştığını, maliye ve askeri alanlarında ıslahat yaptığını anlatan Ziya Paşa, bu durumun yenilik istemeyenleri ürküttüğünü ve türlü oyunlara yönelttiğini anlatır. Şair Ziya Paşa, dönemin tepe kadrolarının kendisine karşı olduğunu düşünür.

Özellikle Meclis-i Vükela'ya karşı kinini gizlemeyen Ziya Paşa, olan bitenin bütün sorumluluğunu Sadrazam başkanlığındaki bu bakanlar kuruluna yükler. Padişaha "Sizin vücûdunuz âleme lazım olduğundan siz eğleniniz, zevk ve safâ ile dem-güzâr olunuz hiç düşünmeyiniz işleri bize tahmîl ediniz ta ki mes'ûliyet zât-ı şâhânenize raci' olmasın biz ise hizmet-i mülûkânenizde nefsimizi feda ederiz. Bu hâlde hasenât-ı zât-ı hümayûnların seyyiât bize raci' olur." diyen bu kurulun, bütün ülkenin idaresini eline aldığı savunur. Ziya Paşa, böyle düşünenlerin padişaha Avrupa'daki modern yönetimlerden ve bu yönetimlere ait meclislerden hiç bahsetmemelerinin nedeninin idareyi kendi ellerinde tutma arzusu olduğunu savunur.

Onun hem Yeni Osmanlılar Cemiyeti azası olması, hem Avrupa'da bulunduğu sıralarda incelediği ve tanık olduğunu düşündüğümüz yönetim biçimleri bu şekilde düşünmesine olanak vermektedir. İsim vermese de Alî Paşa dairesinin her türlü kararı aldığı, sorumluluğu ise padişaha yüklediğini savunan Ziya Paşa, kendi döneminde yapılan yanlışlara değinir.

Belgrat'ta kalan Müslüman tebaanın tehciri konusunda dirayetli davranamadıkları ve Rusya ile Sırbistan'ı sevindirmek için tehcir teklif edildiğini ve bunun acılara sebep olduğunu savunur. Yapılan anlaşmalara rağmen tehcir ettirilen ahaliye hiçbir ödeme yapılmamıştır. Sırbistan'da yaşarken torunlarının torunlarını

geçindirecek kadar mala sahip olanlar sokakta dilenme durumuna düşmüşlerdir. Bu kadar yoksulluk ve acı, idarenin yanlış işleri nedeniyledir. Terk edilen kalelere ise Osmanlı ve Sırp bayraklarının birlikte asılacağı anlaşma hükmüne bağlanmışken Osmanlı Devlet bayrağının asılmaması ve kalelerin terk edilerek cephaneliklerin Sırlara bırakılmasının Alî Paşa'nın hatası olduğunu ve onun da bu hatayı el altından padişaha yüklediğini savunur. Karadağ'da yapılan "block house" adı verilen karakollar, Rusya ve Avusturya'ya hoş görünmek için yıkılıp bölge askersizleştirildi. Girit meselesindeki çeşitli dirayetsizliklerden sonra Giritli eşkıya takımının İstanbul'da elçiler gibi ağırlandığından bahisle bu işin sorumluluğunu da Âlî Paşa'ya yükler.

Ziya Paşa, alaylı şekilde bunun siyasi bir başarı olduğunu şu mısralarına yansıtır:

Totalım cümle umûrunda hıyânet etmiş,
Şu Girit hizmetini var mıdır inkâra mecâl?"

Girit meselesinin zararlı sonuçları

Alî Paşa'nın Girit meselesindeki ihmâli ve liyâkatsizliği Ziya Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da zor duruma düşürmüştür. Ziya Paşa, Girit meselesinin şu zararlı sonuçlarını sayar:

1. Osmanlı askeri ve donanması bu meselede hiçbir işe yaramamıştır. Bu durum Avrupa devletleri ve Rusya'yı cesaretlendirecektir. Küçük bir meselesini çözemeyen devletin dıştan gelen büyük tehditlere karşı koyamayacağı inancını güçlendirecektir.
2. Otuz bin asker ve seksen bin nüfus boşuna telef olmuştur. Böylelikle Rusya'nın eline büyük bir fırsat geçerek Osmanlı Devleti'nin parçalanması için Avrupa'da diplomatik teşebbüslerde bulunacaktır.
3. Üç yüz bin kese altın boşuna sarf edilmiştir. Mâli krizler yaşayan devlet, Girit hadisesi nedeniyle sarf ettiği binlerce kese altın nedeniyle zor duruma düşmüştür. Galata'daki sarraflar ve bankerlerden yüksek faizle borç alınmaktadır. Borçlanılan miktarın yüzde iki komisyonu ve yüzde altı faizi vardır.
4. Osmanlı Devleti'nin itibarına dışta gölge düşmüştür. Küçük bir isyan bastırılmayarak dış saldırılara cesaret verilmiştir. Belgrat'ın terki ve yaşanan muhaceretin aynısının ileride Girit için söz konusu olma ihtimâli yüksektir.
5. Yunanlılar Osmanlı Devleti'ni yenecekleri ümidine kapıldılar.
6. Gayr-i Müslim tebaa fikir değiştirip Rumlardan yana tavır takınmaya başladı.
7. Müslüman tebaa ümitsizlik ve bıkkınlığa kapıldı.

Girit'e muhtariyet verilmesinin Osmanlı Devleti ve halkı üzerindeki olumsuz etkilerini bu şekilde sıralayan Ziya Paşa, dönemin siyasetini yönlendirmede padişah nezdinde söz sahibi olmak istemektedir. Esasında bu görüşler, kader birliği ettiği arkadaşlarının da görüşleridir. Onlar hep beraber Âlî Paşa'ya karşıdılar ve yeni bir yönetim tarzının kurulmasını hararetle savunmaktadırlar.

Yönetimde yaşanan aksaklıklar

Ziya Paşa, Mustafa Reşit Paşa'nın vefatından sonra geçen on senede devletin Avrupa'daki itibarına gölge düşüğünü ve bunun da başlıca müsebbipleri arasında mevcut idarenin olduğunu iddia eder ve ülke yönetiminde yaşanan aksaklıkları madde madde sayar:

1. Devletin itibarına gölge düşmüştür.
2. Ülke bir yabancı prenze taht-gâh olmuştur.
3. Karadağ bağımsızlaşmıştır.
4. Sırlar Belgrad kalesinin tahliyesi nedeniyle cephane ve kaleyle birlikte bölgedeki Müslümanların mallarına el koydular ve anlaşmada kimsenin malına el konulmayacağı yazılmasına rağmen devlet bunu dahi takip edememiştir.
5. Suriye meselesi dolayısıyla verilen tazminat Şam vilayetinin ederinden daha fazla olup yapılan yağmanın hesabı sorulamamıştır.
6. Cebel-i Lübnan'a Hristiyan vali atamasıyla asayiş bozulmuştur.
7. Bâb-ı Âlî, idareyi darbe ile değiştirecekleri iftirasıyla garaz duydukları masum insanları sürgüne göndermiştir.
8. Mâlî açığı faiz ve alınan borçlarla kapatma gayesi güdülmüştür. Böylelikle devletin mâliyesi işlemeze hale getirilmiştir. Devletin kasasına giren paranın önemli bir kısmı yabancı ülkelere gitmektedir. Ülkedeki

yoksulluğun her geçen gün artmasına ve çok büyük sıkıntılara neden olmasına rağmen, idare kendi kazandığına bakmaktadır.

9.Karşılıksız basılan paranın sebep olduğu enflasyon nedeniyle hazineye yeni yükler bindirilmiş ve maliye politikalarının yanlışlığı nedeniyle ülke çöküşe doğru gitmektedir.

10.Devlet kademelerindeki istihdamlar liyakate bakılmaksızın yürütülmektedir. Rüşvet ve iltimas başını alıp yürümüştür. Taşraya gönderilen yöneticiler İstanbul'dakilere rüşvet yetiştireyim diye halkı soymakta ve gittiği yeri âdeta derebeyi gibi yönetmektedir.

11. Ülkedeki vergi usulü halkı ezmektedir. Vergi toplama usulü de yanlıştır. Halka yapılan zulümler neticesinde halk yiyecek ekmek dahi bulamamakta, tarladaki mahsulünü henüz daha yetiştirmemişken vergi diye devlete vermek zorunda kalmaktadır.

12. Vergi usulünün yanı sıra mahkeme ve yargılamalar da bozulmuştur. Kadılar rüşvetle iş görmekte ve adaleti yok etmektedirler.

13. Eğitime önem verilmemekte ve yeteri bütçe ayrılmamaktadır

Ziya Paşa'nın eleştirisinde dış politika yanlışları önemli yer tutmaktadır. Ziya Paşa'nın sultana arz ettiği durum ve bu durumlara önerdiği çözümler son derce makul ve çağdaştır..

TEMA

Devlet Meseleleri Arz-ı Hal, Sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar ve bu sorunlara önerdiği çözümlerle ihmal edilmiş bir eser olarak görünmektedir. Ziya Paşa'nın yıkılışa doğru giden bir ülkenin yöneticilerine son uyarılarına dikkat çekilmiştir. Meşrutî yönetimin kurulması, liyakatsiz devlet adamlarının görevden uzaklaştırılması, sosyal ve ekonomik politikaların gözden geçirilmesi, eğitime daha çok önem verilmesi hususlarında tavsiyelerde bulunmuştur.